

T A N I T M A :

Škaljić, Abdulah : Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku "Svjetlost", Sarajevo, 622 s. 8°.

Türkçenin yabancı diller üzerine yaptığı etkilere ait araştırmalar Türkoloji'nin özel ve önemli bir dalını teşkil etmektedir. Bu çeşit araştırmalar hem Türkçe hem söz konusu olan yabancı dil için büyük bir önem taşırlar. Türkçenin şiddetli etkisi altında kalmış olan dillerden biri de Sırp-Hırvat dilidir (SH). Bu dil bir yandan çok uzun bir süre Türkçe'nin etkisinde kalmış olduğu için, bir yandan onu konuşanların sayısının diğer Türkçe etkisinde kalmış dilleri konuşanların sayısından çok daha fazla olması dolayısıyla özel bir önem kazanmaktadır. Bu yazıyla tanıtmağa çalışacağımız Škaljić'in kitabı Türkçenin SH dilindeki etkileri ile uğraşan ilk Yugoslav eseri değilse de şimdiye kadar bu memlekette yazılmış en etraflı eserdir. Eserin ilk baskısı on yıllık bir çabanın sonucu olarak Sarajevo Folklor Araştırmaları Enstitüsü himayesi altında 1957 yılında teksir makinası ile iki ciltlik bir sözlük halinde yayınlanmıştı. 1962 yılında yapılan yeni baskıda yazar birinci baskı üzerine yapılan eleştirmeleri göz önünde tutarak kitabındaki kelimelerin sayısını 6500'den 8742'ye çıkarmıştır. Gene eserin ilk baskısının adı "Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine" (Bosna-Hersek halk dilinde ve halk edebiyatında Türkçe kelimeler) iken ikinci baskının adı "Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku" (Sırp-Hırvat dilinde Türkçe kelimeler) olarak değiştirilmiştir. Bununla beraber ikinci baskıya eklenen kelimeler yazarın doğduğu ve yaşadığı Bosna-Hersek bölgesinde kullanılan kelimelerden ibaret kalmıştır. Sözlüğün kuruluşu da değiştirilmemiştir. İlk önce kelimelerin SH dilinde aldığı şekil ve kelimenin Türkçeden mi yoksa Türkçe üzerinden başka bir dilden mi geldiğini gösteren kısaltma, SH'çada hangi kelime çeşidine girdiği, SH'çadaki anlamı ile konuşma ve yazı dilinde kullanılışını gösteren örnekler verilmiştir. Son olarak da kelimenin etimolojisi yer almaktadır. Eğer bir Türkçe kelime terim mahiyetini taşımakta ise ansiklopedik bir üslupla verilen açıklamasını da bulmaktayız. Şüphe yok ki bu çeşit açıklamalar geniş kitle okuyucuları için yardımcı olabilir. Eserin adı "SH dilinde Türkçe kelimeler"

olduğu halde Türkçe kelimelerden başka Türkçe üzerinden bu dile girmiş olan Arapça ve Farsça kelimeler de alınmıştır. Ayrıca bu üç dil kelimelerinden SH morfolojisine göre türemiş yeni kelimelere de yer verilmiştir. Kısacası yalnız Türkçeden giren kelimeler değil, bunların SH dilindeki eklerle genişletilmiş şekilleri de sözlüğe alınmıştır.

Oldukça uzun olan önsözde, yazar, Türkçe kelimelerin SH diline hangi yoldan girmiş olduğunu tespit etmeğe çalışmakta ve birinci faktör olarak Türkiye'de okuduktan sonra memleketlerine dönen Yugoslav aydınlarının faaliyetini almaktadır. İkinci faktörü ise, iki milletin halk şairlerinin ve şüirlerinin birbirleri ile temasları teşkil eder. Bu umumî mülahazalardan sonra şimdiye kadar aynı sahada icra edilen çalışmaları şiddetle eleştirerek Türkçe kelimelerin SH dili içinde geçirdiği fonetik değişmelerin açıklamasına geçiyor. Gösterilen değişmelerden belli başlıları şunlardır:

- 1 - *-lı/-li* veya *-cı/-ci/-çı/-çi* ekleriyle biten Türkçe kelimeler SH dilinde daha *-ja* (=ya) ekini alır, meselâ: “çakşirli” > *čakširlija*, “bekçi” > *bekčija*, “bički” *bičkija*, “Ali” > *Alija* vb. (s. 27)
- 2 - Türkçe kelimelerin sonundaki *-e* vokali SH dilinde *-a* olur: “Ahmediye” > *ahmedija*, “Cemile” > *Dzemila* vb. (s. 27)
- 3 - Türkçe *-lık/-lik* eki veya *-sız/-siz* postpozisyonu (!) SH dilinde *-luk* veya *-suz* şeklini alıyor: “çivilik” > *čiviluk*, “edepsiz” > *edepsuz* vb. (s. 28)
- 4 - Türkçe *-b-* > *-v-* olur: “abdest” > *avdest*, “tebdil” *tevdil* vb. (s. 28).
- 5 - Türkçe *g* (ğ) sesi *dj* olur: “geçmiş ola” > *djčmiš ola*, vb. (s. 29).
- 6 - Türkçe *k* (ğ) sesi *č* (=k') olur: “bekâr” > *becar*, “keten” > *ceten* vb. (s. 31).
- 7 - Türkçe *l* sesi *lj* -ye kadar yumuşar: “Kandil” > *kandilj*, “leş” > *lješ* vb. (s. 33)
- 8 - Türkçe kelimelerdeki *o* ve *ö* vokalleri *u* olur: “boyunbağı” > *bujumbak*, “dönüm” > *dulum* vb. (s. 38)

Görüldüğü gibi Škaljić'in en büyük hizmeti, yalnız Türkçe kelimeleri değil, bunların SH diline yerleşmesinde tabi oldukları ses kurallarını bir araya getirmiş olmasıdır. Kendisinin bu önemli ve etraflı çalışmada kullandığı araştırma metodu hemen münhasıran edebî dil seviyesinde tatbik edilen kar-

şılaştırma metodudur. Diğer bir deyimle SH'çadaki her kelime bugünkü Türkkiye Türkçesi yazı dilindeki mukabil kelimeyle şekil ve mana bakımından karşılaştırılmıştır. Nitekim SH dilindeki *beg* kelimesi bugünkü Türkçedeki *bey* kelimesiyle, *beglerbeg* kelimesi bugünkü Türkçe'nin *beylerbeyi* şekliyle, *Alah bilir* ifadesi *Allah bilir*'le ilgili olarak gösterilir. Pek tabiidir ki böyle bir araştırma metodu, genel olarak tatbik edilirse, yabancı kelimelerin doğru ve mükemmel açıklamasını veremez. Çünkü, SH dilindeki Türkçe kelimelerin pek çoğu aydınların faaliyetleriyle değil geniş halk kitlelerinin birbirleriyle temasları neticesinde ödünçlenmiştir. Türkçe kelimelerin SH dilinde aldığı şekiller buna en sağlam delildir. Yukarıda örnek olarak alınan *beg* kelimesi şekil bakımından eski Osmanlıcanın *beg* kelimesine ve Batı Rumeli ağızlarındaki *beg* kelimesine tekabül etmektedir. *-suz* yokluk eki, geniş zaman *-ur* eki gibi, eski Osmanlıcanın dudak vokalli şekline bağlıdır. Diğer yandan *-lı*/*-lu*/*-lü* ekleri Batı Rumeli ağızlarında, yani SH diline komşu olan Türkçede, sadece *-li* şeklinde bulunduğundan bu değişim SH dili çerçevesinde meydana gelmiş olarak kabul edilemez. *b > v* ses değişimi de eski Osmanlıcada vardı (krs. "karabaş" > karavaş, "abdest" > avdest vb.). *g* sesinin *g'* -ye ve *k* sesinin *k'* olarak yumuşaması da bazı Anadolu ve Rumeli ağızlarına hastır ve dolayısıyla onların bu yumuşamış halde SH diline geçmiş olması daha muhtemeldir. *Çuprija* kelimesine gelince, bu yalnız Batı Rumeli ağızlarındaki *k'üpri*sinden alınmış olabilir. Sadece bu kelime değil, *o*, *ö* > *u* değişimini ihtiva eden bütün kelimeler adı geçen ağızlardan gelmiştir. Kısacası, değişmelerin büyük bir kısmı SH dilinde değil önceden Türkçede meydana gelmiştir ve aynı şekilde veya gelişmiş olarak SH'çaya geçip yaşamağa devam etmiştir. Elbette kelimelerin bir kısmının gerçekten aydınların faaliyeti dolayısıyla ödünçlendiğini kabul etmek lâzımdır. Bu kelimelerin sırasına manevî anlamları ifade eden veya idare, askerlik, din ve öğretim terimleri mahiyetinde olan kelimeler giriyor. Bunlar hem nispeten yeni alınmıştır hem de sayıları fazla değildir. Bunların SH dilindeki şekillerinin çok defa edebî Türkçedeki şekillere uygun olması edebî Türkçeden alındıklarına delâlet eder. Böyle edebî dilden ödünçlenmiş kelimelere örnek olarak şunları sıralayabiliriz:

bigajri-hak, *al-Kurân*, *alâme* (*alâma* değil), *bid'at*, *Alahu-ekber* (*Alahu-ecber* değil), *alejku mu selâm* (*alejcumu selâm* yanında), *eşgâl*, *evladijet*, *jerli-aga*, *sohbet şukur* (*şu'ur* yanında), *tabijatli*, *tarikât*, *tek nefes* (*te' nefes* değil), *tekrar* (*te'rar* değil), *reisul-ulema*, *kelami-kadim*, (*celami-kadim* değil), *sibjan mekteb*, *varaklı* (*varaklija* değil), *tufek* (*tufe'c* değil), *kaf* (*caf* değil), *vukela* (*vu'ela* yanında).

Kelimelerin etimolojisi çoğu zaman doğrudur. Bazı yanlış veya şüpheli misaller şimdiye kadar tanıtılmış olduğu için yeniden ele alınmasına lüzum yoktur. Şüpheli olan etimolojiler sırasına *kopile* < *kahpe oğlu* sözünü de ilâve edebiliriz.

MILAN ADAMOVIC